

ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان مطالعه موردی: کتابخانه‌های عمومی شهر تهران

نجلا حربی (نویسنده مسئول)

دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران
nadjlahariri@hotmail.com

مریم حسن‌زاده

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتابدار کتابخانه عمومی آستان
Hassanzadeh_m58@yahoo.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۷/۱۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱۰/۰۳

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان طرح در کتابخانه‌های عمومی تهران انجام شده است.

روش: روش پژوهش پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است. جامعه پژوهش شامل ۳۱ نفر کتابدار و ۳۸۴ نفر از اعضای استفاده‌کننده از طرح «کتاب من» در ۱۰ کتابخانه عمومی در شهر تهران است.

یافته‌ها: براساس یافته‌های پژوهش، نحوه اطلاع‌یابی بیشترین درصد استفاده‌کنندگان طرح (۶۷/۶ درصد) از طریق کتابخانه و کتابداران بوده است و ۷۷/۹ درصد از کاربران ترجیح می‌دهند از کتابخانه و از طریق طرح «کتاب من» کتاب‌های مورد نیاز خود را تأمین کنند. استفاده‌کنندگان تأثیر طرح در صرف‌جویی در هزینه تهیه کتاب، و رضایت خود از وجود این طرح در کتابخانه‌ها را در سطح نسبتاً زیاد اعلام کردند. از دیدگاه کتابداران، تأثیر طرح «کتاب من» در غنی‌سازی مجموعه کتابخانه، زیاد، و تأثیر طرح در ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی و همچنین تأثیر آن در راستای عدالت فرهنگی در حد نسبتاً زیاد است.

اصالت ارزش: از آن‌جایی که بررسی نحوه اجرا و میزان موقفيت طرح‌ها و برنامه‌های جدید، بخشی ضروری از فرایند اجرای این گونه طرح‌ها محسوب می‌شود، پژوهش حاضر طرح «کتاب من» را به صورت دوچانه از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان ارزیابی کرده و نقاط ضعف و قوت و همچنین فرصت‌های بهبود را روشن می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: کتاب من، کتابخانه‌های عمومی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

مقدمه

انتخاب منابع مناسب با نیازهای اطلاعاتی جامعه مخاطبان کتابخانه، با توجه به کثرت انتشارات و تولید فراوان کتب و سایر منابع اطلاعاتی، مسائلهای اساسی در امر مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی است و صرفاً انتشار و موجود بودن یک کتاب یا منبع اطلاعاتی، تهیه و فراهم‌آوری آن را برای کتابخانه توجیه نمی‌کند. در واقع تنها در صورت مطابقت مجموعه کتابخانه‌ها با نیازهای اطلاعاتی استفاده کنندگان است که تحقق هدف اساسی کتابخانه‌ها یعنی رفع نیازهای اطلاعاتی مراجعه کنندگان میسر خواهد شد. رشد فزاینده اطلاعات و منابع و رسانه‌های اطلاعاتی از یک سو و گستره وسیع و ناهمگونی مراجعان کتابخانه‌های عمومی از سوی دیگر، این نوع کتابخانه‌ها را در مقایسه با انواع دیگر کتابخانه‌ها با چالش‌های بیشتری در رابطه با مسئله انتخاب مناسب با نیاز استفاده کنندگان روپه رو ساخته است. "هیچ کتابخانه‌ای در هیچ زمانی شواسته است همه کتاب‌هایی را که نوشته شده در مجموعه خود گردآورد و اساساً هیچ کتابخانه‌ای با هدف گردآوری همه آثار مکتوب به وجود نمی‌آید. بنابراین هر کتابخانه‌ای باید از میان ابوه کتاب‌ها تعدادی را انتخاب کند" (سینایی، ۱۳۷۶). شناخت نیازها و زمینه‌های موضوعی مورد علاقه استفاده کنندگان از اهم عواملی است که مجموعه‌سازی کارآمدتر را امکان‌پذیر می‌کند و موجب استحکام پیوند میان مجموعه‌ها و استفاده کنندگان می‌گردد. عدم شناخت نیازها و بی‌توجهی به علایق استفاده کنندگان ممکن است مجموعه‌های کتابخانه‌های عمومی را فاقد بازده مطلوب کرده، آن‌ها را از ایفای رسالت بنیادین شان در رشد و ارتقاء آگاهی‌های عمومی و اعتلای فرهنگ ملی بازدارد (حریری، ۱۳۷۸).

چنان‌که مک‌ایوان^۱ (۱۹۹۹) بیان می‌کند، در کنیزهای استفاده کنندگان همواره کلیدی برای مجموعه‌سازی و برنامه‌ریزی برای خدمات مناسب بوده است و کتابداران می‌توانند از روش‌های رسمی و غیررسمی برای جمع‌آوری اطلاعات درباره مراجعان استفاده کنند و از اطلاعات گردآوری شده برای انتخاب مواد و خدمات و همچنین برای تغییر شکل دادن نظام اطلاعاتی بهمنظور برآورده کردن نیازهای پژوهشگران بهره بگیرند. برای مثال، اوزبورن و

۱. Mac Ewan

۲. Osborne and Gorman

گورمن^۲ (۲۰۰۶) نمونه‌ای از کتابخانه‌های عمومی نیوزیلند را معرفی کرده‌اند که سیاست مجموعه‌سازی آن‌ها کاملاً براساس مشورت با مردم قرار دارد و بررسی دیدگاه‌های استفاده‌کنندگان فعالیتی مستمر در مجموعه‌سازی کتابخانه‌های مذکور است. هاگر، پرستون و همیلتون^۱ (۲۰۱۰) انتقال مسئولیت انتخاب منابع کتابخانه‌ای از کتابداران به استفاده‌کنندگان را چنان اساسی و مهم می‌دانند که آن را به عنوان یک تغییر در پارادایم و در فلسفه فراهم‌آوری منابع کتابخانه‌ای قلمداد می‌کنند. در سال‌های اخیر پژوهشگران متعددی از جمله آلن^۲ و دیگران (۲۰۰۳)، رینولدز^۳ و دیگران (۲۰۱۰)، نیکسون و ساندرز^۴ (۲۰۱۰)، اندرسون^۵ و دیگران (۲۰۱۰)، بریک^۶ (۲۰۱۰)، لوین کلارک^۷ (۲۰۱۰) و نیکسون^۸ و دیگران (۲۰۱۱) به بررسی طرح‌های مختلف مجموعه‌سازی کاربرمدار پرداخته‌اند و موفقیت این طرح‌ها در جلب مشارکت کاربران و استفاده بیشتر از مجموعه را گزارش کرده‌اند.

با توجه به مطالب پیش‌گفته، ضرورت توجه به نیازهای کاربران در مجموعه‌سازی، اصل پذیرفته شده‌ای در مدیریت مجموعه کتابخانه‌ها به شمار می‌رود، اما در کتابخانه‌های عمومی از آن جایی که کلیه اقشار جامعه، استفاده کنندگان بالفعل و یا بالقوه کتابخانه هستند، شناخت این جامعه گسترده و درک نیازهای آن‌ها برای تشکیل مجموعه‌ای پویا و مناسب دشوار است. کتابخانه‌های عمومی با توجه به فراوانی و تنوع جامعه استفاده کنندگان و همچنین حجم انبوی کتاب‌ها و منابع موجود، دگرگونی‌هایی در شیوه‌های مجموعه‌سازی خود ایجاد کرده‌اند و نسبت به پیاده‌سازی برنامه‌ها و طرح‌های جدید برای فراهم‌آوری کتاب و منابع اقدام نموده‌اند. از جمله این طرح‌ها، طرح «کتاب من» است که در کتابخانه‌های عمومی کشور با هدف حرکت در راستای عدالت فرهنگی، غنا بخشیدن به منابع کتابخانه‌ای، همکاری و مشارکت کتابخانه‌ها و جذب پژوهشگران نخبگان و دانشجویان به کتابخانه‌های عمومی و تأمین منابع مطالعاتی آن‌ها پیاده‌سازی شده است. نحوه اجرای طرح «کتاب من» به این طریق است که اعضاء با مراجعت به کتابخانه در صورت موجود نبودن کتاب مورد نظر شان در مجموعه کتابخانه، می‌توانند

۱. Hodges, Preston and Hamilton

۲. Allen

۳. Reynolds

۴. Nixon and Saunders

۵. Anderson

۶. Bracke

۷. Levine-clark

۸. Nixon

درخواست خود را برای دریافت کتاب مورد نیازشان به کتابخانه محل عضویت خود بدهند. کتابدار مربوطه درخواست را از طریق سامانه مربوط به طرح «کتاب من» ارسال می‌نماید و کتاب ظرف مدت ۲ هفته از طریق اداره «کتاب من» تهیه و به کتابخانه درخواست‌کننده ارسال می‌شود و فرد تقاضادهنده که از طرق ممکن از تهیه کتاب مورد نیازش آگاهی یافته است، اولین استفاده‌کننده از کتاب خواهد بود.

به دلیل آن‌که اجرای چنین طرح‌هایی نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و صرف هزینهٔ بسیار است، باید نحوه اجرا و دیدگاه‌های مختلف افرادی که با آن در ارتباط هستند مورد ارزیابی و سنجش قرار گیرد تا پیشرفت طرح در راستای اهداف آن بررسی شود. همچنین می‌توان براساس یافته‌های مستند پژوهشی چنانچه تغییراتی در روند اجرای طرح مورد نیاز باشد، اقدامات اصلاحی لازم را به عمل آورد. پژوهش حاضر با هدف ارزیابی طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان به اجرا درآمده است.

پرسش‌های اساسی

۱. وضعیت اطلاع‌رسانی طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران چگونه است؟

۲. دیدگاه استفاده‌کنندگان و کتابداران در مورد طرح «کتاب من» چگونه است؟

روشن پژوهش

در پژوهش حاضر که به ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان می‌پردازد، از روش پژوهش پیمایشی استفاده شده است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌های جداگانه‌ای است که بین کتابداران و استفاده‌کنندگان این طرح توزیع گردیده است. در برخی سؤالات پرسشنامه‌ها که در تنظیم آن‌ها از طیف لیکرت استفاده شده است، پاسخ‌ها شامل ۵ گزینه بسیار کم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد به ترتیب با ارزش‌های عددی ۱ تا ۵ هستند. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه‌ها با نظرخواهی از برخی استادان کتابداری و اطلاع‌رسانی و مسئولان کتابخانه‌های اجراکننده طرح «کتاب من» تأیید گردید. برای تعیین پایایی پرسشنامه‌ها تعداد ۳۰ پرسشنامه برای هر گروه به طور جداگانه توزیع شد و پس از محاسبه آلفای کرونباخ

تحقیقات اطلاع‌رسانی و
کتابخانه‌ها معاصر

ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان

۸۳/۰ برای پرسشنامه استفاده‌کنندگان و آلفای کرونباخ $\alpha = .81$ برای پرسشنامه کتابداران، پایایی پرسشنامه‌ها تایید گردید.

جامعه آماری پژوهش را کتابداران و استفاده‌کنندگان از طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران تشکیل می‌دهند. با توجه به گستردگی جامعه پژوهش از نمونه‌گیری تصادفی استفاده شده است. از آنجایی که طرح «کتاب من» در بعضی کتابخانه‌ها به دلایل مختلفی از جمله کمبود نیروی کتابدار یا عدم دسترسی به اینترنت اجرا نشده بود، از مجموع ۲۴ کتابخانه در تهران که طرح «کتاب من» در آن‌ها اجرا می‌شود ۱۰ کتابخانه به صورت تصادفی انتخاب شد. پرسشنامه‌های مربوط به کتابداران، در این ۱۰ کتابخانه بین همه کتابداران شاغل به تعداد ۳۱ نفر توزیع و گردآوری شد و پرسشنامه‌های مربوط به استفاده کنندگان طرح، بین نمونه‌ای اتفاقی از اعضای کتابخانه‌ها که حداقل یکبار از طرح استفاده کرده بودند و در تاریخ آذرماه تا دی‌ماه ۱۳۸۹ به کتابخانه‌ها مراجعه می‌کردند توزیع و جمع آوری گردید. در این فاصله زمانی تعداد ۳۸۴ پرسشنامه توسط اعضای کتابخانه‌ها تکمیل شد. در ارزیابی سطوح میانگین‌های بدست آمده از محاسبات آماری، میانگین‌های ۱ تا ۱/۵۰ نشانگر سطح خیلی کم، ۱/۵۱ تا ۲ کم، ۲/۵۱ تا ۲/۵۰ نسبتاً کم، ۳/۱ تا ۳/۵۰ متوسط، ۳/۵۱ تا ۴/۵۰ متوجه می‌شوند. در این نسبتاً زیاد، ۴/۱ تا ۴/۵۰ زیاد، ۴/۵۱ تا ۵ خیلی زیاد هستند.

یافته‌ها

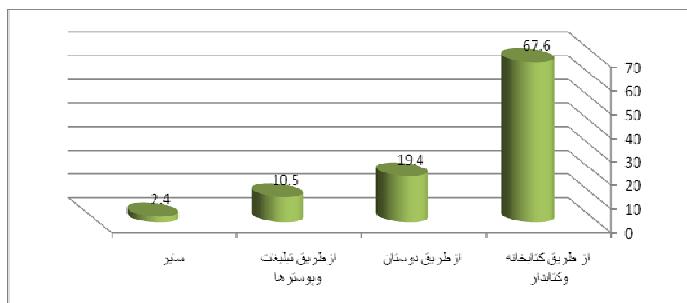
در بخش حاضر به بررسی یافته‌های حاصل از نظرسنجی از کتابداران و استفاده‌کنندگان در خصوص طرح «کتاب من» خواهیم پرداخت.

پرسش اول به این مسئله می‌پردازد که وضعیت بازاریابی طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران چگونه است؟ دیدگاه استفاده‌کنندگان در مورد میزان تبلیغات و اطلاع‌رسانی برای طرح «کتاب من» در جدول ۱ معکوس شده است.

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار دیدگاه استفاده‌کنندگان در مورد سطح بازاریابی طرح «کتاب من»

میزان تبلیغات طرح «کتاب من»	تعداد	میانگین	انحراف معیار
-----------------------------	-------	---------	--------------

جدول ۱ نشان می‌دهد که میانگین میزان تبلیغات و بازاریابی در مورد طرح «کتاب من» ۲/۲۵ یعنی در حد نسبتاً کم است. شیوه‌های اطلاع‌یابی از طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران نیز از استفاده کنندگان کتابخانه‌ها پرسیده شد که توزیع درصدی پاسخ‌ها در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱. توزیع فراوانی درصدی شیوه‌های اطلاع‌یابی اعضای کتابخانه‌ها از طرح کتاب من چنان که مشاهده می‌شود، بیشترین درصد اعضای کتابخانه از طریق کتابخانه و کتابداران از طرح «کتاب من» مطلع شده‌اند و میزان اطلاع از طریق تبلیغات و پوسترها تنها ۱۰/۵ درصد بوده است.

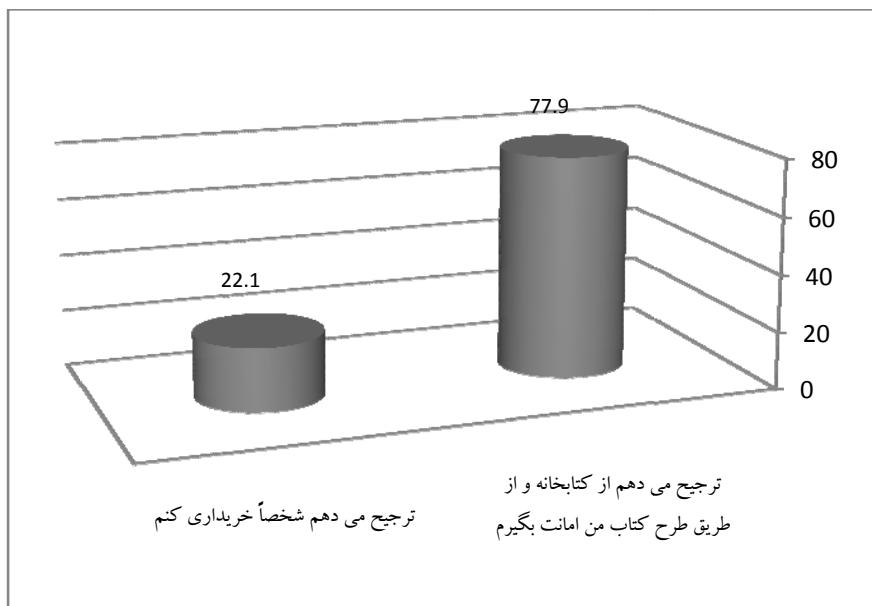
جدول ۲. توزیع فراوانی تمایل کتابداران به اطلاع‌رسانی و مشارکت در طرح کتاب من

درصد	فراوانی	تمایل کتابداران به اطلاع‌رسانی درباره طرح
۱۲/۹	۴	در صورت سؤال از سوی کاربر
۳/۲	۱	به ندرت
۲۹	۹	گاهی
۵۴/۸	۱۷	معمولًا
۱۰۰	۳۱	جمع

داده‌های حاصل از تحلیل داده‌های پرسشنامه کتابداران در مورد تمایل آن‌ها به

اطلاع‌رسانی در مورد طرح «کتاب من» در جدول ۲ نشان داده شده است. چنان‌که مشاهده می‌شود، بیش از نیمی از کتابداران (۵۴/۸ درصد) معمولاً تمايل به اطلاع‌رسانی به اعضا برای استفاده از طرح «کتاب من» را دارند و تنها ۳/۲ درصد کتابداران اعلام کردند که بمندرت به اطلاع‌رسانی در مورد طرح تمايل داشته‌اند.

پرسش دوم پژوهش به این مسئله می‌پردازد که دیدگاه استفاده‌کنندگان و کتابداران در مورد طرح «کتاب من» چگونه است؟ پرسش حاضر، خود به پرسش‌های کوچک‌تری تقسیم شده که سرجمع آنها دیدگاه کلی استفاده‌کنندگان و کتابداران را در مورد طرح «کتاب من» نشان می‌دهد. تمايل به استفاده از طرح «کتاب من» در مقابل خريد شخصي کتاب، تأثيرات طرح و مشکلات آن، از مواردي هستند که در اين بخش به‌طور مجزا از دیدگاه استفاده‌کنندگان و کتابداران مطرح شده است. تمايل استفاده‌کنندگان به استفاده از طرح «کتاب من» یا خريد شخصي کتاب در نمودار ۲ معکوس شده است:

نمودار ۲. توزیع فراوانی تمايل استفاده‌کنندگان به استفاده از طرح کتاب من

براساس داده‌های نمودار ۲، بیشترین درصد استفاده کنندگان (۷۷/۹ درصد) ترجیح می‌دهند کتاب‌های مورد نظر خود را به جای خرید، از طریق طرح «کتاب من» تهیه نمایند.

جدول ۳. پاسخ استفاده کنندگان در مورد طرح «کتاب من»

انحراف معیار	میانگین	دیدگاه استفاده کنندگان
۱/۰۷	۳/۶۶	تأثیر طرح در صرفه‌جویی در هزینه دستیابی به کتاب مورد نیاز
۱/۱۲	۳/۶۳	رضایتمندی کلی استفاده کنندگان از وجود این طرح در کتابخانه‌ها
۱/۰۰	۳/۲۰	مناسب بودن امور اجرایی طرح

جدول ۳ نشان می‌دهد که میانگین دیدگاه استفاده کنندگان در مورد تأثیر طرح در صرفه‌جویی در هزینه تهیه کتاب معادل ۳/۶۶ است. این میانگین نشانگر تأثیر نسبتاً زیاد طرح «کتاب من» در کاستن از هزینه خرید کتاب برای استفاده کنندگان کتابخانه‌های عمومی است. میانگین دیدگاه استفاده کنندگان در مورد مناسب بودن نحوه اجرای طرح «کتاب من» ۳/۲۰ یعنی در حد متوسط است. رضایت کلی استفاده کنندگان از وجود این طرح در کتابخانه‌ها با میانگین ۳/۶۳ در سطح نسبتاً زیاد برآورد شده است.

جدول ۴. دیدگاه کتابداران در مورد طرح «کتاب من»

انحراف معیار	میانگین	دیدگاه کتابداران
۱/۱۱۲	۳/۶۴	میزان تأثیر تبلیغات در استقبال و استفاده اعضا از طرح
۰/۹۴۹	۳/۵۲	تأثیر موضوع کتاب مورد درخواست در امکان تهیه آن
۰/۹۶۰	۳/۴۵	میزان تناسب موضوعی کتاب‌های مورد درخواست اعضا با کتابخانه‌های عمومی
۰/۹۶۶	۲	استقبال استفاده کنندگان از طرح از دیدگاه کتابداران

جدول ۴ دیدگاه کتابداران را در مورد طرح «کتاب من» نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود از دیدگاه کتابداران، استقبال استفاده کنندگان کتابخانه‌ها از طرح «کتاب من» با

تحقیقات اطلاع‌رسانی و
کتابخانه‌ها مبادله
ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان

میانگین ۲ در حد کم برآورد شده است. کتابداران، میزان تأثیر تبلیغات در استقبال و استفاده اعضا از طرح «کتاب من» را با میانگین ۳/۶۴ در حد نسبتاً زیاد دانسته‌اند. میزان تناسب موضوعی کتاب‌های مورد درخواست اعضا با کتابخانه‌های عمومی، از دیدگاه کتابداران با میانگین ۳/۴۵ در حد متوسط است. همچنین براساس داده‌های جدول ۴ کتابداران، میزان تأثیر موضوع کتاب مورد درخواست در امکان دریافت آن را با میانگین ۳/۵۲ نسبتاً زیاد دانسته‌اند. گرینه اخیر بدان معنی است که در طرح «کتاب من» آیا موضوع کلی کتاب (مثلًا دین، علوم اجتماعی، علوم محض و ...) در خرید آن از نظر کتابداران مؤثر است یا خیر که حاصل تحقیق نشان می‌دهد که موضوع کتاب مورد درخواست از نظر کتابداران در تهیه آن تأثیر دارد.

جدول ۵. تأثیرات مثبت طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران

تأثیرات مثبت طرح کتاب من	میانگین	انحراف معیار
تأثیر طرح در غنی‌سازی مجموعه کتابخانه	۴/۱۰	۰/۹۹۴۸
تأثیر طرح در ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی	۳/۶۴	۰/۹۸۴۸
تأثیر طرح در راستای عدالت فرهنگی	۳/۶۳	۱/۱۲۹۰
تأثیر طرح در حفظ تعادل موضوعی مجموعه کتابخانه	۳/۲۳	۰/۹۳۴

چنان‌که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، میانگین تأثیر طرح «کتاب من» در غنی‌سازی مجموعه کتابخانه، از دیدگاه کتابداران ۴/۱۰ یعنی زیاد است و تأثیر طرح در ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی و همچنین تأثیر آن در راستای عدالت فرهنگی به ترتیب با میانگین‌های ۳/۶۴ و ۳/۶۳ از دیدگاه کتابداران در حد نسبتاً زیاد برآورد شده است. با توجه به داده‌های جدول ۵، کتابداران، طرح «کتاب من» را در حفظ تعادل موضوعی مجموعه کتابخانه با میانگین ۳/۲۳ در حد متوسط تأثیرگذار می‌دانند. در مجموع تأثیرات مثبت طرح از دیدگاه کتابداران در حد متوسط و بالاتر برآورد شده است.

جدول ۶. توزیع فراوانی مشکلات طرح «کتاب من» از دیدگاه استفاده‌کنندگان

مشکلات طرح «کتاب من» از دیدگاه استفاده‌کنندگان	فراآنی	درصد
عدم دریافت کتاب در زمان مناسب	۱۱۸	۳۱
کمبود کتابدار (نبودن متصلی خاص برای طرح کتاب من)	۱۱۱	۲۹
عدم دریافت کتاب در همه موضوع‌های مورد درخواست	۱۰۶	۲۸

۱۵	۵۷	عدم آشنایی با سفارش کتاب از طریق سامانه
۱۱	۴۳	تشریفات دست و پاگیر در سفارش کتاب
۲	۷	عدم همکاری کتابداران در ارسال درخواست‌ها

جدول ۶ مشکلات طرح «کتاب من» را از دیدگاه استفاده‌کنندگان نشان می‌دهد. مشکلات اصلی به ترتیب اولویت عبارت از عدم دریافت کتاب در زمان مناسب، کمبود کتابدار یعنی متصدی خاص برای طرح کتاب من، و عدم دریافت کتاب در همه موضوع‌های مورد علاقه و درخواست کاربران است. براساس سایر داده‌های مندرج در جدول، عدم همکاری کتابداران در ارسال درخواست‌ها تنها برای ۲ درصد استفاده‌کنندگان جزو مشکلات طرح محسوب می‌شود.

جدول ۷. توزیع فراوانی مشکلات طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران

مشکلات طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران		
درصد	فراوانی	
۷۷	۲۴	عدم تهیه کتاب در زمان مناسب
۶۴	۲۰	کمبود کتابدار (نبودن متصدی خاص برای طرح کتاب من)
۵۸	۱۸	عدم تهیه کتاب در همه موضوع‌های مورد درخواست استفاده کنندگان
۴۲	۱۳	کمبود وقت کتابداران در ارسال درخواست‌ها
۳۹	۱۲	عدم آشنایی استفاده کنندگان با طرح به علت تبلیغ ناکافی
۲۶	۸	تشریفات دست و پاگیر در سفارش کتاب‌ها
۲۶	۸	عدم استقبال استفاده کنندگان از طرح
۱۹	۶	عدم آشنایی استفاده کنندگان با ارسال درخواست از طریق سامانه
۱۳	۴	عدم تهیه کتاب در بسته‌بندی‌های مشخص

چنان‌که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، بیشترین مشکلات طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران به ترتیب اولویت عبارتند از: عدم دریافت کتاب در زمان مناسب، کمبود کتابدار (نبودن متصدی خاص برای طرح کتاب من)، عدم دریافت کتاب در همه موضوع‌های مورد درخواست استفاده کنندگان، و کمبود وقت کتابداران در ارسال درخواست‌ها.

نتیجه‌گیری

یافته‌ها نشان داد میزان تبلیغ و بازاریابی برای طرح «کتاب من» از دیدگاه استفاده‌کنندگان

تحقیقات اطلاع‌رسانی و
کتابخانه‌ها و موسسات
ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان

کم‌تر از حد متوسط و در حد ضعیف برآورده است و تنها ۱۰/۵ درصد جامعه استفاده کننده از طریق تبلیغات و پوسترها با طرح آشنا شده‌اند. این یافته‌ها نشانگر عدم اطلاع‌رسانی کافی در مورد اجرای طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی است. با توجه به سایر یافته‌های پژوهش مبنی بر این که ۸۰ درصد استفاده کنندگان به جای خرید شخصی کتاب، به سفارش کتاب از طریق طرح «کتاب من» تمایل دارند، به نظر می‌رسد بازاریابی مناسب برای طرح و اطلاع‌رسانی وسیع جهت آگاهی جامعه مخاطب کتابخانه‌ها می‌تواند بر میزان استقبال از طرح بیفزاید. کتابداران نیز همان‌طور که در یافته‌ها اشاره گردید، استقبال استفاده کنندگان کتابخانه‌ها از طرح «کتاب من» را در حد کم برآورده‌اند و این در حالی است که تأثیر تبلیغات در استقبال و استفاده اعضا از طرح را در حد نسبتاً زیاد دانسته شده که لزوم توجه کافی به تبلیغ طرح را می‌رساند.

همچنین یافته‌های مربوط به دیدگاه استفاده کنندگان نسبت به جنبه‌های مختلف طرح، حاکی از این بود که استفاده کنندگان، طرح «کتاب من» را در صرفه‌جویی در هزینه دستیابی به کتاب‌های مورد نیاز در حد نسبتاً زیاد مؤثر دانسته‌اند. همین امر یعنی اثر مثبت طرح در کاهش هزینه‌های خرید کتاب برای شهروندان، توجیه مناسی برای ادامه اجرای طرح و تلاش در جهت گسترش دامنه و تقویت طرح با رفع مشکلات احتمالی آن است. براساس سایر یافته‌ها، رضایت استفاده کنندگان از وجود طرح «کتاب من» در کتابخانه‌ها در سطح نسبتاً زیاد ارزیابی گردید؛ اما مناسب بودن نحوه اجرای طرح از دیدگاه آن‌ها در حد متوسط است. در تفسیر این یافته‌ها می‌توان گفت که براساس دیدگاه استفاده کنندگان پیاده‌سازی طرح «کتاب من» اقدام شایسته‌ای در جهت فراهم آوری منابع سازگار با نیازهای استفاده کنندگان کتابخانه‌های عمومی است؛ اما نحوه اجرای آن کاملاً مناسب نبوده است که اهتمام مسئولان در جهت رفع مشکلات اجرایی طرح را طلب می‌کند.

از دیدگاه کتابداران میزان تناسب موضوعی کتاب‌های مورد درخواست اعضا با کتابخانه‌های عمومی با میانگین ۳/۴۵ در حد متوسط ارزیابی شد. با توجه به تناسب موضوعی منابع درخواستی با کتابخانه‌های عمومی می‌توان نتیجه‌گیری کرد که اجرای طرح «کتاب من» در درازمدت، در عین حال که موجب سازگاری بیشتر مجموعه کتابخانه‌های عمومی با نیازهای واقعی کاربران خواهد بود، از لحاظ تناسب موضوعی مجموعه با مأموریت‌های کتابخانه‌های

عمومی نیز مسأله ساز نخواهد شد. براساس سایر یافته‌ها، کتابداران میزان تأثیر موضوع کتاب مورد درخواست در امکان دریافت آن را در حد نسبتاً زیاد دانسته‌اند. اثرات مثبت اجرای طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران در مواردی مانند غنی‌سازی مجموعه کتابخانه در حد زیاد، و در حفظ تعادل موضوعی مجموعه کتابخانه در حد متوسط است. تأثیر طرح در ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی و همچنین تأثیر آن در راستای عدالت فرهنگی در حد نسبتاً زیاد برآورده شده است. این یافته‌ها در مجموع نشانگر موفقیت نسبی طرح از دیدگاه هر دو گروه استفاده کنندگان و کتابداران کتابخانه‌های عمومی مورد بررسی است. با در نظر گرفتن اهمیت و نقش فرهنگ‌ساز مطالعه و کتاب‌خوانی، چنان‌که استفاده گسترده شهر و ندان از طرح «کتاب من» تأثیر مثبتی بر ترویج فرهنگ مطالعه در بین اقشار مختلف جامعه داشته باشد، در واقع می‌توان گفت طرح «کتاب من» به بخش بزرگی از اهداف خود نزدیک شده است.

از آنجایی که برخی از پژوهش‌های انجام شده در مورد کتابخانه‌های عمومی به عدم تناسب مجموعه‌ها با نیازهای استفاده کنندگان (اماپی، ۱۳۷۵؛ آفجانزاده، ۱۳۷۵؛ آشونغ، ۱۳۷۶؛ نورعلی، ۱۳۷۸؛ بیگدلی و فرهادیان، ۱۳۸۱) و یا استفاده نامتوازن از مجموعه‌های موجود (تشیع، ۱۳۷۴ و حریری، ۱۳۷۸) اشاره کرده‌اند، اجرای طرح «کتاب من» با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر که نشان از دیدگاه مثبت استفاده کنندگان و کتابداران نسبت به پیاده‌سازی و اجرای آن دارد، اقدام مناسبی در جهت تطابق نیازهای استفاده کنندگان با مجموعه‌های کتابخانه‌های عمومی است و در فراهم‌آوری منابع مورد نیاز استفاده کنندگان به عنوان یک طرح موفق ارزیابی می‌شود. این یافته‌ها مشابه گزارش‌های دیگری مانند پژوهش بریک (۲۰۱۰) است که موفقیت یک طرح مشابه خارجی را گزارش می‌کند. با اجرای طرح «کتاب من» انتظار می‌رود میزان گردش و امانت کتاب نیز در کتابخانه‌های عمومی چنان‌که در برخی پژوهش‌ها مانند نیکسون و ساندرز (۲۰۱۰) مشخص گردید، افزایش یابد. لوین کلارک^۱ نیز افزایش میزان استفاده از منابع را نتیجه مورد انتظاری در اجرای طرح‌های خرید مبتنی بر درخواست استفاده کنندگان می‌داند. البته استفاده کنندگان کتابخانه‌ها و کتابداران به مشکلات و محدودیت‌هایی نیز در اجرای طرح «کتاب

۱. Levine-clark

من» اشاره کردند که به طور قطع توجه مسئولان به موارد مطروحه می‌تواند در اجرای بهینه طرح و پیشبرد موفقیت‌آمیزتر آن در سطح کشور مؤثر باشد.

ذکر این نکته نیز ضروری است که پژوهش حاضر در نمونه نسبتاً محدودی از کتابخانه‌های کشور که در تهران مستقر هستند انجام شده است و به همین سبب باید در تعیین یافته‌های پژوهش، جانب احتیاط رعایت شود و پژوهش‌های دیگری نیز در شهرها و استان‌های دیگر و یا پژوهشی در سطح ملی در مورد کیفیت اجرای طرح «کتاب من» به اجرا درآید.

پیشنهادها

با توجه به مجموع یافته‌های پژوهش حاضر و همچنین با در نظر گرفتن دیدگاه استفاده‌کنندگان و کتابداران در مورد مشکلات طرح کتاب من، پیشنهادهای زیر در جهت بهبود روند اجرای طرح «کتاب من» ارایه می‌شود.

- با حمایت نهادهای ذیربسط، نسبت به گسترش طرح «کتاب من» و اجرای آن در کلیه کتابخانه‌های عمومی کشور اقدام شود؛
- با استفاده از شیوه‌های مقتضی مانند تهیه پوسترها و بروشورهای مناسب و از طریق رسانه‌های گروهی، بازاریابی و تبلیغ کافی در مورد طرح «کتاب من» به عمل آید تا استفاده کنندگان بی‌اطلاع از طرح نیز با آگاهی از وجود این امکانات، به استفاده از طرح «کتاب من» ترغیب شوند؛
- کتاب‌های درخواستی استفاده کنندگان در زمان مناسب و بدون دیر کرد در اختیار استفاده کنندگان متضادی قرار بگیرد. لازم است مسئولان ذیربسط، راهکارهای تسريع تهیه منابع مورد تقاضا را بررسی نمایند و راهکارهایی مانند اختصاص مبلغی از بودجه طرح «کتاب من» جهت اقدام مستقل کتابخانه‌ها و امکانات مشابه دیگر را بررسی و تمهیدات لازم را اتخاذ نمایند؛
- کتاب‌های مورد درخواست، در همه موضوع‌های مورد علاقه استفاده کنندگان تهیه و در اختیار آنان قرار بگیرد؛
- آموزش‌های لازم جهت استفاده از سامانه سفارش کتاب به استفاده کنندگان متضادی داده شود؛

- در کتابخانه‌هایی که با کمبود کتابدار مواجه هستند، پیش‌بینی نیروی متخصص به عمل آید و امکانات لازم جهت افزایش نیروی کار و اختصاص نیروی لازم برای اجرای طرح «کتاب من» فراهم شود؛
- امکانات بیشتری در سامانه طرح «کتاب من» جهت گزارش گیری‌های مورد نیاز برای کنترل بهتر و آمارگیری دقیق‌تر طرح «کتاب من» برای کتابداران شاغل در کتابخانه‌ها فراهم شود؛
- کتابداران به همکاری و شرکت فعال‌تر در این طرح تشویق شوند تا از این طریق، امکان دسترسی بیش‌تر اعضا به منابع مورد نظر فراهم شود و مجموعه کتابخانه نیز به تدریج با تهیه کتاب‌های درخواستی استفاده کنندگان غنی‌تر شود؛
- اجرای طرحی مشابه با طرح «کتاب من» در سایر انواع کتابخانه‌ها یعنی کتابخانه‌های دانشگاهی و تحصصی کشور نیز در اولویت برنامه‌ریزی‌های سازمان‌های ذیربیط قرار بگیرد و به این طریق ضمن حرکت در راستای گرایش جهانی به کاربرمدار نمودن انتخاب و فراهم‌آوری منابع کتابخانه‌ها، غنای مجموعه‌های کتابخانه‌ها و درنتیجه آن استفاده بیش‌تر از مجموعه و جلب رضایت استفاده کنندگان نیز تأمین گردد.

منابع

- آشوغ، امران (۱۳۷۶). بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان گیلان (وابسته به اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی گیلان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- آقاجان‌زاده، جمشید (۱۳۷۵). بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان مازندران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
- امانی، غفور (۱۳۷۵). بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان اردبیل. پیام کتابخانه، ۶ (۳ و ۴)، ۱۰۲-۱۰۶.
- بیگدلی، زاهد و فرهادیان، بهروز (۱۳۸۱). نظر مراجعان کتابخانه‌های عمومی خوزستان درباره تناسب مجموعه‌ها با نیازهای اطلاعاتی آنان. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۱۸ (۳۶)، ۲۰۴-۲۱۸.
- بیگدلی، زاهد و زارعی، عاطفه (۱۳۸۲). مسائل خط مشی مجموعه گستری از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی، فصلنامه کتاب، ۱۴ (۱)، ۲۳-۳۴.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و
کتابخانه‌ها و مجله‌ها

ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان

تشیع، ارسلان (۱۳۷۴). بررسی وضعیت استفاده مراجعان از منابع کتابخانه‌های عمومی شهرهای غرب استان مازندران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.

سینایی، علی (۱۳۷۷). مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها. تهران: سمت.

حریری، نجلا (۱۳۷۸). بررسی میزان استفاده از مجموعه کتابخانه عمومی امیرکبیر کرج به تفکیک مقوله‌های موضوعی در سال ۱۳۷۷. *پیام کتابخانه*، ۹(۳)، ۲۵-۲۷.

نوروعی، مرضیه (۱۳۷۸). معرفی و بررسی عملکرد کتابخانه مرکزی پارک شهر؛ با رویکردی به قابلیت‌ها و معضلات مجموعه. *پیام کتابخانه*، ۹(۴)، ۱۱-۲۱.

References

- Allen, M.; Ward, S. M.; Wray, T. & Debus-Lopez, K. E. (۲۰۰۳). Patron-focused services in three US libraries: collaborative interlibrary loan, collection development and acquisitions. *Interlending & Document Supply*, ۳۱ (۲), ۱۳۸-۱۴۱.
- Anderson, K.; Freeman, R.; Hérubel, J-P. M. V.; Mykytiuk, L. J.; Nixon, J. M. & Ward, S. M. (۲۰۱۰). Liberal Arts Books on Demand: A Decade of Patron-Driven Collection Development, Part ۱. *Collection Management*, ۳۵ (۳-۴), ۱۲۵-۱۴۱.
- Bracke, M. S. (۲۰۱۰). Science and Technology Books on Demand: A Decade of Patron-Driven Collection Development, Part ۲. *Collection Management*, ۳۵ (۳), ۱۴۲-۱۵۰.
- Clendenning, L. F. (۲۰۰۱). Purchase express for any user request: the University of Virginia Library offers delivery in seven days. *College & Research Libraries News*, ۶۲ (۱), ۱۶-۱۷.
- Hodges, D.; Preston, C. & Hamilton, M. J. (۲۰۱۰). Patron-Initiated Collection Development: Progress of a Paradigm Shift. *Collection Management*, ۳۵ (۳-۴).
- Levine-clark, M. (۲۰۱۰). Developing a Multi format Demand-Driven Acquisition Model. *Collection Management*, ۳۵ (۳-۴), ۲۰۱-۲۰۷.

- Mac Ewan, B. (۱۹۹۹). understanding users' needs and making collections choices. Library collections. *Acquisitions and Technical Services*, ۲۳ (۳), ۳۱۵-۳۲۰.
- Nixon, J.; Freeman, R. & Ward, S. (۲۰۱۱). *Patron-Driven Acquisitions: Current Successes and Future Directions*. London: Taylor and Francis.
- Nixon, J. M. & Saunders, E. A. (۲۰۱۰). Study of Circulation Statistics of Books on Demand: A Decade of Patron-Driven Collection Development, Part ۳. *Collection Management*, ۳۵ (۳-۴), ۱۵۱-۱۶۱.
- Osborne, S. & Gorman, G. E. (۲۰۰۶). Community consultation and collection development policies in medium-sized New Zealand public libraries. *LIBRI*, ۵۶ (۲), ۷۳-۸۲.
- Reynolds, L. J.; Pickett, C.; Duinkerken, W.; Smith, J.; Harrell, J. & Tucker, S. (۲۰۱۰). User-Driven Acquisitions: Allowing Patron Requests to Drive Collection Development in an Academic Library. *Collection Management*, ۳۵ (۳-۴), ۲۴۴-۲۵۴.
- Young, Betty (۱۹۹۸). Circulation service—is it meeting the user's needs. *Journal of Academic Librarianship*, ۲ (۳), ۱۲۰-۱۲۸

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

حریری، نجلا و حسن‌زاده، مریم (۱۳۹۱). ارزیابی طرح «کتاب من» از دیدگاه کتابداران و استفاده کنندگان مطالعه موردي: کتابخانه‌های عمومی شهر تهران. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*, ۱۸ (۱)، ۵۱-۶۶.